

Államkapcsolat és parlamenti kormányrendszer.

Írta: SZÁSZ ZSOMBOR.

Az államkapcsolatok lényegének legnevezetesebb eleme az, hogy a kapcsolat a szövethető államok souverainitását korlátozza. A tudományos elmélet szerint e korlátozás határát a szövetségi célok alkotják: a kapcsolatban lévő államok souverainitásának csak olyan mértékű korlátozása engedhető meg, amilyent az államkapcsolat célja követel.

Ez az elmélet kifogástalan, de az államok életében nem találjuk megfelelő alkalmazását. Az államkapcsolatok fennmaradása mindig nagy nehézségekkel van összekötve, mert egyfelől souverainitásának kevés megcsonkítását sem szívesen tűri egy állam sem, másfelől e korlátozás tényleg sohasem marad az elméletben kitűzött határok között, hanem a népességi túlsúlyra, gazdasági fejlettségre, vagy csak fényesebb történelmi múlttal is hivatkozó állam a közös funkciók olyan kiterjesztésére törekszik, amely a másik külön állam souverainitásának szükségtelen korlátozására vezet. Például: a szövethetést célzó közös védelem nyomába gazdasági közösség is lép. Sőt megtörténhetik az is, hogy az államkapcsolatnak és talán visszaélésen alapuló intézményeinek fennmaradása miatt az állami szervek olyan működése és fejlődése ütközik akadályokba, a mely az állam önálló, belső életének feltétele és szüksége.

Ez utóbbi megjegyzés arra a történelmi tényre vonatkozik, hogy szövethető államokban a kapcsolat lehetetlenné teszi a parlamenti kormányrendszer kifejlődését és érvényesülését, mihelyt a váltakozó pártok közül valamelyiknek a

politikája csak arra a legkevesebbre irányul, hogy az állam souverainitásának korlátozását csupán az elméletnek megfelelő-határokig engedje meg, vagy a visszaéléseket megszüntesse. Egy ilyen politikai párt nem tud együtt kormányozni a közös uralkodóval, aki természetesen a közösség megtestesítője. Ezzel egyszersmind lehetlenné válik a pártok váltakozása, lehetlenné válik a többségi kormányrendszer, a nemzet akaratának megvalósulása s az állam souverainitásának olyan mértékű megcsonkulása áll be, politikai fejlődésének olyan akadálya támad, amelyet az elmélet nem igazol s amely egy állam önállóságával nem fér meg.

Példája ennek a parlamenti kormányrendszer esete Norvégiában.

Az 1814-iki norvég alkotmány az államhatalmi ágak különválasztásának elvén készült. »A törvényhozó hatalmat a nemzet gyakorolja«, mondja az alaptörvény, »a végrehajtó hatalom pedig a királynál van.« E hatalom jobb gyakorlása céljából teszi a törvény az uralkodó kötelességévé, hogy egy tanácsot válasszon, amelynek véleményét meghallgatja, de tagjai nem a király cselekedeteiért, hanem csak azért felelősek, hogy jó tanácsot adtak. Amilyen független e végrehajtó hatalom, éppen olyan független a törvényhozás is, mert a storting törvényalkotó működésével szemben az uralkodót csupán felfüggesztő veto illeti meg, s ha három egymást követő cikluson azonos határozatot hoz, királyi szentesítés nélkül is törvénné válik az.

A napeleoni háborúk végén, 1814-ben a kiélt békekötés Svédországhoz csatolta Norvégiát. Az államkapcsolat kizáróan az uralkodó személyének közösségén alapult s célja a közös védelem volt, de e cél érdekében nem szerveztek semmiféle közös intézményt, kivéve egy közös államtanácsot, amelynek hatáskörébe azok az ügyek tartoztak volna, melyek »mindkét államot érdeklik«; de hogy melyek ezek az ügyek, arról a törvény nem intézkedett. A gyakorlatban néhány olyan természetű ügy került e közös államtanács elé, mint a büntettesek kölcsönös kiadása, kereskedelmi és áruvédelmi megegyezések, stb. Nem történt az unió létrejöttékor semmi megállapodás a külügyek intézéséről, azok teljesen és kizáróan a svéd külügyminister kezében maradtak, aki svéd hivatalnok léte

semmiféle norvég hatóságnak nem volt felelős. Ellenben lassankint közössé vált a külkereskedelmi képviselő, amelyben consulokká svédeket és norvégeket egyformán kinevezett a király. Végül önállósága mellett is beleegyezett Norvégia abba, hogy alkirályt és helytartót nevezhessen ki a király.

Az alkotmány alapelvénél fogva kormány és törvényhozás semmiféle összeköttetést nem tartott fenn.

Az uralkodó szószerint vette a törvénynek ezt a rendelkezését, hogy a végrehajtó hatalom kezében van, személyesen, felelőtlenül kormányzott, az államtanács pedig egy politikai jelentőség nélkül való hivatalnoki testületté süllyedt, nem vágyott befolyásra, de felelősséget sem viselt.

E sajtóságos kormány mellett egy sajtóságos törvényhozó testület volt. A múlt század elején a stortingben nem voltak pártok. Pártalakulásról csak az ötvenes évek vége felé lehet beszélni. Választások alkalmával nem is volt szó a jelölt politikai nézeteiről. »A választók«, írja DAHL az ötvenes évek elejéről, »egyszerűen kikutatták azt a férfiút maguk között, akiben a mocsoktalan jellem a legnagyobb munkaerővel párosult s akiben megvolt a tehetség, hogy a közéletben szerepeljen. Politikai fölfogásával, meggyőződésével egyáltalán nem törődtek. Azt sem tudták, hogy van-e? Jó volt, ha az illető maga tudta.«¹⁾ A képviselő is csak benn a házban foglalt állást a politikai kérdésekkel szemben, amikor azok fölmerültek. De határozott, állandó pártok még a képviselőházban sem alakultak ki.

A törvényhozásra semmiféle befolyása sem volt a kormánynak, de a storting megvizsgálhatta a kormány jegyzőkönyveit és vád alá helyezhette tagjait. E jogával a század első évtizedeiben többször élt is a ház s a bíróság ítélkezett az államtanács tagjai fölött, de a király éppen a hatalmi ágak elválasztásának elvére hivatkozva, mindig jogtalannak tartotta e törvénykezést s politikai tekintetben nem is volt semmi befolyása a törvényhozás és kormány viszonyára.

E helyzet fonásága hamar nyilvánvalóvá lett. A törvényhozásban nem volt jelen a kormány, nem képviselhette,

¹⁾ L. Dahl: Johan Sverdrup, I. 47.

nem védhette javaslatait, saját magát s nem foglalhatott állást: a képviselők javaslataival szemben. Viszont a törvényhozás nem gyakorolhatott befolyást a kormányzásra, kritikájának nem volt hatása s nem vonhatta felelősségre a kormány tagjait más módon, mint úgy, hogy bíróság elé állította. Ezért támadt korán az a meggyőződés, hogy a törvényhozó és végrehajtó hatalom ilyen elkülönítése mindkettőnek kárára van.

Az új alkotmány első évtizedében kelt az első javaslat arról, hogy az államtanácsosok vegyenek részt a törvényhozás ülésein. Csak gyakorlati szempontokról volt szó azoknak a hátrányoknak a megszüntetéséről, melyekkel távollétük jár. A törvényhozás azonban nem fogadta el a javaslatot, féltette függetlenségét; félt, hogy a kormány befolyása alá kerül, mert tagjainak részvétele a tárgyalásokon magával hozná mindazt a befolyást a hallgatók véleményére, amit talentum és belátás lehetővé tesz.

A harminczas évek elején terjesztett elő a kormány ilyen javaslatot s ettől kezdve a hatvanas évek végéig a kormány programján volt az államtanácsosoknak a törvényhozásba való bebocsátása, de a ház mindig visszautasította a javaslatot.

Ez időben változás állt be a kérdés megítélésében. Kétség kezdett ébredni, hogy vajjon a ministerek részvétele a törvényhozásban nem éppen ellenkező eredménnyel fog-e jární, mint amire eddig gondoltak? Ahelyett, hogy a ministerek »talentuma és belátása« kerítené hatalmába a törvényhozást, nem a kormány kerülne-e függésbe a törvényhozástól, illetve pártjaitól s 1848-ban UELAND említette először, hogy egy ilyen lépés esetleg többségi uralomhoz vezet, de éppen ezért nem fogadta el, mert ez ellenkeznék az alkotmánnyal.

Az ötvenes évek végére esik a pártok alakulásának homályos kezdete.

Két irány választotta el egymástól az embereket: egyik,, a socialis, mely conservativekké vagy liberálisokká tette őket, másik a közjogi, illetve az unióval összefüggő kérdésekre vonatkozó állásfoglalás. Az utóbbi téren a hatvanas évekig komolyabb természetű kérdések nem merültek föl, de 1860-ban egy súlyos összeütközés támadt Norvégia és Svédország között, amely a pártok közjogi alakulására vezetett.

1860-ban a norvég storting elhatározta a helytartóság eltörlését s azt a király sem kifogásolta. Mielőtt azonban a király szentesítette volna a határozatot, a svéd riksdag fölíratot intézett hozzá, amelyben tiltakozott az ellen, hogy a helytartóság kérdését, mint »közös ügyet«, a svéd törvényhozás beleoyezése nélkül törölje el a norvég storting. A király a riksdag határozata folytán megtagadta a javaslat szentesítését.

A norvég kormány azonban nem mondott le.

A törvényhozás liberális pártja ez alkalommal vette észre először, hogy milyen sajtóságos helyzetbe jutott az ország kormánya az unió és a ministerek politikai felelősségének hiánya miatt. A törvényhozás nagy többsége egy határozatot hozott, melyet az uralkodó sem ellenzett. A norvég törvényhozás e határozatába beleszólt a svéd riksdag s mikor a király ezen illetéktelen beavatkozás folytán megtagadta a határozat szentesítését, a kormány fedezte a norvég király vétőjét és helyén maradt. Abban a határozati javaslatban, amelyet a liberális párt ez alkalommal nyújtott be, ki is akarta fejezni bizalmatlanságát a kormány iránt, mert »nem helyesli azt, hogy tekintettel volt a svéd rendek követelésére, holott Norvégiának és királyának kötelessége, hogy minden Svédországgal részéről jövő politikai túlkapást erőteljesen visszautasítson«.

A storting többsége ugyan nem fogadta el az indítványt, mert az unionális kérdést nem akarta a kormány leszavazásával complicálni, aminek következményeivel nem is volt tisztában, de az eset nagy változást hozott a norvég politikai életbe. A liberális párt belátta, hogy unióban élve Svédországgal, a nemzet akaratának érvényesülése csak erős nemzeti párt és nemzeti kormány mellett lehetséges. Minden hatalom a nemzet képviselőházában kell hogy legyen s ennek az akaratát kell, hogy megtestesítse a kormány is. »A két állam között bármikor komoly ellentétek merülhetnek föl«, mondta SVKRDRUP, a liberális párt vezére. »Hol lesz akkor a hatalom, hova nézzünk, hol keressük cselekvésünk támaszát, hogy becsületes eredményt érjünk el? A törvényhozásnál! A kormányt az unió királya nevezi ki. Remélhetjük-e hát, hogy a viszonyok mindig olyanok lesznek, hogy teljes bizalmunkat helyezhetjük beléje? Nem! Istenkísértés volna. Hatalmi eszközről kell hát, hogy gondoskodjunk, amelyről biztosak

vagyunk, hogy sohasem fogja cserben hagyni hazánkat s e a hatalmi eszköz törvényhozó testületünk, egyedül csak ez.¹⁾

A norvég képviselőházban, amióta egyáltalában pártokról lehetett szó, a liberálisok voltak többségben. E párt 1871-be nagy többséggel visszautasította az 1867-iki közös norvég é-svéd bizottság alkotmány-tervezetét, amely az uniót a paritásra fektette volna; célja az állam önállóságának kivívás, volt s a helytartói eset után legelső programja a minisztereknek a törvényhozásba való bebocsátása lett, mert ez ált a remélte a többség akaratának érvényesíthetését, a többség kormányzat megteremtését. Nagyjában a conservatív párt ser volt e reform ellen, de garantiákat követelt a demokratiku többségi elv föltétlen érvényesülése esetére, két kamarai rendszert, fősztatási jogot, a ház ülésszakainak korlátozását, stb. A kormány természetesen a conservatívek közül került ki a hetvenes évek alatt mind nagyobb és nagyobb lett a ellentét a törvényhozás többsége és a kormány között,

A liberálisok minden törvényhozási cykluson elfogadták azt a javaslatot, amely a minisztereknek a ház ülésein vak-részvételéről szolt, de a kormány minden alkalommal meggátolta szentesítését. A többség ezért csaknem évről-évre kimondta a bizalmatlanságot a kormány iránt, leszavazta, vagy felismerhetetlenül átalakította javaslatait, költségvetései*. Viszont a kormány számba sem vette a ház bizalmatlanság, szavazatait s halomszámra tagadtatta meg törvényjavaslatainál szentesítését. II. Oszkár király, ha talán elvben nem is volt , parlamenti kormányrendszer ellensége, minden esetre me, akarta akadályozni a többségi uralom létrejöttét Norvégiában, annak a többségnek az érvényesülését, amelynek programja az állam függetlensége volt, s az uralkodó ez álláspontja eis-sorban Svédországban, de talán még erősebb támaszt a norvég conservatívek között talált.

1880-ban harmadszor fogadta el a storting a minisztereknek a törvényhozásban való részvételéről szoltó törvényjavaslatot s az uralkodó ismét megtagadta szentesítését. A kormány és a conservatív párt azt állította, hogy a fölfüggesztő veto csupán közönséges törvényekre vonatkozik

¹⁾ J. SVERDRUP: Taler holdte i Stortinget, 295.

alaptörvény változtatással szemben abszolút veto illeti meg a királyt. A liberális párt azonban másként magyarázta a törvényt s június hetedik nevezetes határozatában kimondta, hogy a javaslat szentesítés nélkül törvénnyé vált s utasította a kormányt, hogy hirdesse ki. A kormány megtagadta.

A liberális párt várakozott, míg 1882-ben megtörténtek az új választások s a nemzet megnyilatkozhatott. A választásokból hatalmas többséggel került ki a liberális párt s azonnal vád alá helyezte a kormányt, mert hozzájárult az államtanácsosokról szóló és még két más törvényjavaslat szentesítésének megtagadásához. A bíróság hosszú tárgyalás után, a következő év februárjában a kormány nyolcz tagját hivatalvesztésre, hármat nagyobb pénzbüntetésre ítélte.

Az ítélet kimondása után azonban még súlyosabb lett a helyzet. »Ha bűn a királynak abszolút vetőt követelni, mi lesz az alkotmányos királyságból, mi lesz az unióból?« kérdezte a conservatívek lapja. Ez volt valóban az egész küzdelem gyökere: az unió, a félelem a liberális párt nemzeti követeléseitől, egy olyan kormányzati rendszertől, amely biztosítja a nemzet akaratának föltétlen érvényesülését.

Az uralkodó, mielőtt az Ítélet végrehajtását elrendelte volna, felszólította a svéd kormányt, hogy adjon véleményt, hogy a rigsret ítélete minő befolyással van az unióra? A svéd : miniszterelnök kijelentette, hogy »az unió fönnállásának föltétele, hogy a norvég alaptörvény a király szentesítése nélkül éppen oly kevésbé legyen megváltoztatható, mint a svéd.« Ami természetesen azt jelenti, hogy a király a norvég törvényhozás bármely határozatának törvénnyé válását meggátolhatja, ha a svéd szempontok úgy kívánják. Úgy mint 1860-ban.

A svéd kormány e véleménye után, a norvég államtanácsban a következő kijelentést tette a király: »Trónra lépésemkor megesküdtem az alkotmányra. De nem Ígértem, hogy hozzájárulásomat adom az alaptörvény minden megváltoztatásához, amelyet egy törvényhozási többség elhatároz. Ez nem volna más, mint föladni azt a közjogi állást, melyet az alkotmány biztosít a királyi hatalomnak. Emellett azok a kötelességek, amelyek az unió királyát terhelik, parancsolóan megkövetelik, hogy mindenben érvényre juttassam a királyi háta-

lom állását, mi egyedül biztosíthatja az államok között fönnálló egyesülést. Mindkét állam egyformán jogosult tagja a szabad akarattal, törvényes formában kötött uniónak, de mindkettőt egyformán is köti ez a kapocs, s a király joga, de egyszersmind kötelessége is, hogy e fölött szigorúan őrködjék. Ezért a leghatározottabban visszautasítok minden támadást, amely az unió fönnállásának biztosítékai ellen irányul s ezek között egyike a legfontosabbnak mindkét államban az uralkodó vétőjoga alaptörvény változtatás esetében.«

Az elítélt kormányt mégis el kellett, hogy bocsássa az uralkodó s miután néhány hónapon át próbálkozott, hogy új conservatív, vagy hivatalnok kormányt szervezzen és egyik sem sikerült, végre a liberális többséghez fordult s nyárára megalakult a Sverdrup-kormány.

A Sverdrup-kormány néhány esztendeje a norvég Parlamentarismus történetének legszomorúbb része. Az első kormány volt, amely évtizedes küzdelem után többségi alapon jött létre. A régi liberális vezér azonban olyan elvtelen, compromissumos politikát folytatott, hogy pártja rövid idő alatt fölbomlott s az 1888-iki választáson három párt alakult meg a régi conservatív és radicalis párt mellett, a Sverdruphoz húzó mérsékelt középpárt. A nagy liberális párt fölbomlása azonban természetes volt, mert midőn a közjogi küzdelmeknek egyelőre vége szakadt és socialis kérdések kerültek megoldásra, a különböző fölfogású emberek, kiket eddig a közjogi programm fűzött össze, széjjel váltak. Hozzá járult ehhez az is, hogy Sverdrup hajlandóságot mutatott, hogy elfogadja a svéd kormány egy ajánlatát, mely a külügyek intézésére egy paritásos államtanácsot akart szervezni, holott eddig éppen ő volt az, aki legkérlelhetlenebb ellensége volt a közösség minden paritásos kiterjesztésének. Sverdrupot azonban párttöredéke mellett egyelőre a conservatívek is támogatták; le akarták járítani, teljesen compromittálni akarták a liberális eszméket és a közjogi törekvéseket s csak akkor fordultak ellene, mikor már az egész ország türelmetlenkedett a szégyenletes állapot miatt.

A Sverdrup-kormány bukásakor, 1889. nyarán a házban ötvenegy conservatív, harmincznyolcz radicalis, huszonkét mérsékelt s néhány pártonkívüli képviselő volt. A király a

conservativeket, Stangot bízta meg a kormányalakítással, akik socialis kérdésekben a mérsékelt támogatására is, tehát részben többségre számíthattak.

Az új kormánynak azonban döntenie kellett a svéd kormány ajánlata fölött a külügyek intézéséről s mivel a conservativ párt a paritás alapján állt, elfogadhatta, mert egy lépés volt abban az irányban. Mikor azonban a storthing 1891-ben összeült, a liberális párt a trónbeszéd tárgyalása alkalmával egy indítványt adott be, amelyben Norvégia önállóságának elismerését követelte s erre szavazott a mérsékelt párt is, amely közjogi kérdésekben a radicalisokkal tartott. A kormány tehát kisebbségben maradt és Stang beadta lemondását.

A király a radicalisokhoz fordult s 1891 tavaszán megalakult az első Steen-kormány.

Mikor a radicalisok átvették a kormányt, az országban már régebbi idő óta, pártkülönbség nélkül szó volt önálló norvég consulátusok föllállításáról, mert általános volt a panasz, hogy két ellentétes gazdasági érdekű országot közös consulok nem képviselhetnek. Az 1891-iki storthing egy bizottságot isküldött ki e kérdés tanulmányozására s bár tagjai túlnyomóan conservativek voltak, arra az eredményre jutott, hogy az önálló consulátusok föllállítása Norvégiának fontos érdeke.

Az 1891. évi őszi választásokon a radikálisok hatvanöt, a conservativek harminczöt és a mérsékelt párt tizennégy képviselőt kapott. A kormánynak egymagában is nagy többsége volt, megkezdte tehát a consulátusok föllállítására az előmunkálatokat s a storthing e célból ötvenezer koronát szavazott meg részére. Mielőtt azonban a ház e határozatához járult volna a király, a svéd riksdag egy határozatot hozott, amelyben kimondta, hogy a consulátus közös intézmény és »átalakítása csak a két állam közös megegyezése útján történhetik,« s a király egy államtanácsban szintén kijelentette, hogy a közösség fölbontásába csupán akkor egyezik bele, ha a két állami e fölött megegyezett. Miután a király magán beszélgetések során is kijelentette, hogy a storthing határozatához nem fog hozzá járulni, a kormány június 29-ikén lemondott.

Ismét egy hosszú kormányválság következett, amelynek az vetett végett, hogy Steen és pártja beleegyezett abba, hogy a döntés a consuli kérdésben halasztassék el egy évre.

A ház tárgyalásai alatt fontos nyilatkozatok történtek mindkét párt részéről. A radicalis párt nevében Lund terjesztett volt be egy határozati javaslatot, amelynek indokolása alkalmával a következőket mondta: »E gyülekezet mindét pártjának vezetői elismerik, hogy ebben az országban a storting többsége ellen nem lehet kormányozni. Csak olyan ministerium számíthat bizalomra, mely a storting határozataival megegyezően cselekszik, minden más kormány alkotmányos lehetetlenség.« Erre azonban Stang, a conservatívek vezére következőképpen felelt: »Tudjuk, hogy a liberális párt azt tanítja, hogy Norvégiában Parlamentarismus uralkodik legszigorúbb formájában. Én azonban azt a fölfogás-vallóm, hogy kormányformánk föltételezi ugyan a két államhatalmi ág együttműködését, de nem rendeli egyiket a másik alá. Annak a tannak, amelyet a másik párt vall, az a következménye, hogy a király föltétlenül köteles követni államtanácsát, az államtanácsot pedig föltétlenül e gyülekezet töbi-ségéből kell, hogy vegye s azután még egy lépéssel továbbmegy és azt mondja, hogy a ministeriumot nem cselekedetei szerint kell megítélni, hanem a személyeknek egyenagy programkerdesekhez való viszonyában, tekintet nélkül arra, hogy azok most actualisak vagy sem. Ha már most ezt az elméletet nem csak norvég ügyekre alkalmazzuk, hanem olyanokra is, amelyek a másik állammal való kapcsolatból folynak, akkor ez a theoria teljesen lehetetlenné válik. Világos, hogy beállhat az az eset, hogy a király ilye-, kérdésben nem dönthet anélkül, hogy egyik vagy másik államban abba a helyzetbe ne kerüljön, hogy nem tud olya kormányt alkotni, mely együtt bír működni a nemzetgyűléssel.«¹⁾

Szóval, az államkapcsolat miatt ki van zárva, hogy parlamenti kormányrendszert lehessen létesíteni.

A döntés tehát elmaradt egy évre, de a következő tavaszon ugyanaz a helyzet állt elő. A Steen kormány beadta lemondását. De a király most nem sokáig tárgyalt, hanem a kormányalakítással megbízta Stangot, a conservatívek vezéré-aki mögött a törvényhozásban egy elenyésző kisebbség ült

¹⁾ STORIH. FORH. 1892, Tid. 1301, 1318.

Az új kormány sajátságos helyzetben volt, de vállalkozásának volt valamelyes magyarázata. A norvég alkotmány szerint a királynak nincs joga, hogy a stortinget a három éves cyclus eltelte előtt feloszlassa. Az uralkodó nem akarta a meglevő többség akarátát teljesíteni, de a többség bírójához a nemzethez sem fordulhatott egyelőre, a többség pedig nem akart tovább kormányozni. A Stang vállalkozása tehát ennyiben jogosult volt. Ő maga a házban így magyarázta vállalkozását: »Ő felsége megpróbálta, hogy olyan kormányt alakítson, amelynek politikai fölfogása megegyezik a ház többségének fölfogásával. Ez azonban nem sikerült. Hogy eltávolítsuk a veszélyt, mely ezáltal támadna, hogy a király tanácsadók és az ország kormány nélkül marad s hogy a nemzetnek alkalmat adjunk, hogy választásai által megnyilatkozhassék, kötelességünknek tartottuk, hogy kövessük Ő felsége fölszólítását.«¹⁾ Vállalkozása ebből a szempontból nem is eshetett kifogás alá, de nagy kérdés volt, hogy igazolható-e politikai és nemzeti szempontból.

A választásokig, 1894. őszéig a legsúlyosabb körülmények között vitte a kormányzást Stang, szemben egy ellenséges többséggel, egy elenyésző kisebbség élén. A helyzet nagyon hasonlított az 1884-iki vád alá helyezést megelőző időkhöz. A többség határozataival, költségvetésével, minden módon akadályokat gördített a kormány elé, megtagadta a hadgyakorlatok kiadásait, leszállította az udvartartás költségeit, 1895. január elsejére fölmondta a consuli közösséget Svédországgal és csak addig is azoknak a consulusoknak a kiadásait szavazta meg, amelyek tényleg Norvégia érdekében állnak fön.

1894. őszén megtartott választásokon a kormánynak sikerült ugyan egy pár kerületet hódítani, de a liberálisak még mindig absolut többségben voltak a stortingben. Stang csak a következő év elején adta be lemondását, amikor összeült a ház s megindultak a tárgyalások azon az alapon, hogy bármilyen kormányt nevezne is ki a király, annak kötelessége, hogy az unióval összefüggő kérdések rendezése végett Svédországgal tárgyalásba bocsátkozzék.

¹⁾ STORH. FORM. 1893, 7. Tid. 782.

A liberális párt ragaszkodott ahhoz az álláspontjához, hogy semmi olyan kérdésnek közös tárgyalásába nem megy bele, a melyet Riksakt határozottan és kifejezetten közösül nem jelöl meg. A király csaknem két hónapon át tárgyalt a pártokkal, de álláspontjából sem ő, sem azok nem engedtek. Márczius végén a király a következő levelet írta Stangnak: »A kormány által ajánlott azt az utat, hogy kísértsem meg továbbra is a tárgyalást a többséggel, nem követhetem. A többség már egyszer határozottan visszautasította föltételeimet, amelyeket el nem engedhetek. Azóta semmi sem történt, mi fölfogásomat megváltoztatta volna. Míg a storthing többsége nem változtat magatartásán, állásom, mint Norvégia és az unió királya, nem engedi, hogy újra hozzája forduljak. Norvégia alaptörvényében nincs olyan szabály, mely azt rendelné, hogy a király köteles volna olyan férfiakat választani tanácsosaiul, akik a storthing többségéhez tartoznak, vagy azoknak nézetét osztják.« A király az napon elutazott Norvégiából.

E levél nagy megdönbentést okozott az országban. A parlamenti kormányrendszernek leghatározottabb megtagadása volt e levélben. »Két hónapon át mindent megpróbált a király«, írta a liberális párt lapja, a Dagbladet, »csak egyet nem, hogy kormányt alakítson olyan program alapján, amelyet jóváhagyott a nemzet többsége; csak többségi kormány nem kell neki, hacsak a többség el nem árulja programját, hacsak meg nem hajlik a svéd követelés előtt.« A helyzet nehézségét növelte az, hogy Svédországban mind fenyegetőbbé vált a hangulat Norvégiával szemben. Nemcsak a sajtó irt mind élesebben, hanem a svéd törvényhozásban is arról kezdtek beszélni, hogy a norvég törekvéseket le kell törni fegyverrel is és a riksdag a rendes hét millió korona hadügyi hitelt egyszerre fölemelte tizenötre.

Ilyen körülmények között az országban és a liberális párt körében aggodalom támadt, hogy vajjon lehetséges-e, helyes-e tovább is ragaszkodni követeléseikhez? Követeléseinek nem bir súlyt adni s az ország kimerült a több, mint harmincz év óta folyó alkotmányos küzdelemben. Megállapodtak hát a pártok egy közös határozati javaslatban, amelyben a törvényhozás beleegyezését adja ahhoz, hogy egy

a törvényhozásra támaszkodó kormány kezdjen tárgyalást Svédországgal a külképviselet rendezése céljából, még pedig úgy a közösség fõntartása, mint annak fõlbontása alapján.

E határozat alapján is csak õszre sikerült létre hozni egy koalíciós kormányt, amely azonban egyáltalában nem felelt meg a törvényhozás határozatának, mert míg a ház abszolút többségét a liberálisok képezték, addig a kormánynak elnöke és nyolcz tagja közül öt a conservatív és mérsékelt párthoz tartozott.

A hosszú válság ezzel befejezõdött s minthogy az egész változás azon az alapon jött létre, hogy a többségnek az állam önrendelkezési jogát követelõ programja helyébe a társállammal való egyezkedés lépjen, a két kormány egy közös bizottságot küldött ki, azzal a feladattal, hogy az unió egész alkotmányát átdolgozza. E bizottság több mint két évig tanácskozott s eredménye az lett, hogy még a két nemzet különbözõ pártállású kiküldöttei sem bírtak megegyezésre jutni, hanem a norvég és svéd conservatív és liberális tagok négy különbözõ javaslatot készítettek, amelyeket a két kormány s késõbb a storting minden tárgyalás nélkül fõlre tett.

A Hagerup-féle koalíciós kormány a bizottság tárgyalásainak befejezését sem érte meg. Az 1897-iki választásokon, anélkül, hogy nagy küzdelem és érdeklõdés elõzte volna meg, az ország hetvenkilenc liberalist, huszonöt conservatív és tiz mérsékelt párti képviselõt választott. Ekkora gyõzelmet soha sem aratott a liberális párt. Hagerup azonnal beadta lemondását s 1898. elején a király kinevezte a második Steen-kormányt.

A liberális párt a választáson régi programjával vett részt, amelyben követeli a parlamenti kormányrendszer elismerését és »visszautasít minden unionális közösséget, még akkor is, ha az a paritáson alapulna.« De az unionális kérdéseket egyelõre ki kellett kapcsolnia, mert azok a közös bizottság tárgyalása alatt álltak. Hogy azonban a jövõre nézve milyen reményei lehetnek, arra nézve csakhamar több tanúbizonyságot kapott.

A storting egy régen függõben lévõ törvényjavaslatot fogadott el a consuli illetékek szabályozásáról, de az uralkodó megtagadta szentesítését, azzal az indokolással, hogy

közös ügy és a két állam csak közös megállapodással intézkedhetik benne. A kormány halasztást kért a szentesítés megtagadását, illetőleg s azután azt a szokatlan utat választotta, hogy bejelentette lemondását a stortingnek; tudniillik, Steen bejelentette a ház elnökének, hogy le fog mondani. A ház másnap összeült s a következő határozatot hozta: »A storting fölhívja a kormányt, hogy maradjon s ne vonakodjék a szentesítés megtagadásának ellenjegyzésétől.« A ház egy újabb crisis keletkezését akarta meggátolni, mert a királyt tényleg felfüggesztő veto illeti meg ilyen kérdésekben s ha a kormány megtagadja az ellenjegyzést és lemond, ismét előállnak a kilenczvenes évek nehézségei. A többség látta ezt és saját magával kellett, hogy compromissumot kössön. »Ha Norvégia független állam volna, – mondta Schjödtt a határozati javaslat tárgyalása alkalmával, – s nem volna kapcsolatban egy másik állammal, a kormány köthette volna állását a szentesítéshez s ha a király megtagadja, lemondhat, az uralkodó nem kap más kormányt s szentesítnie kell a határozatot. A dolog azonban nem így van. Norvégián kívül álló körülmények folytán az történik, hogy ha a király nem szentesíti a törvényhozás határozatát s a kormány lemond, a király azt mondja: vagy szerzek magamnak új kormányt, amely ellenjegyzí határozatomat, vagy nem nevezek ki kormányt.« Szóval egy beláthatatlan kimenetelű válság, amelyet a többség el akarván kerülni, úgy vélte, hogy célját inkább eléri, ha kormányának módot nyújt a maradásra s háromszor megszavazza a javaslatot, majd szentesítés nélkül hirdeti törvényül. E felfogáshoz később hozzájárult a conservatív-párt is, mert a kormány jegyzőkönyveinek átvizsgálásakor kijelentette, hogy helyesli a kormány eljárását, midőn »inkább vállalta a felelősséget a szentesítés megtagadásáért, minthogy egy kiszámíthatatlan következményű válságba sodorta volna az országot«.

Az 1900. évi választásokon változatlan maradt a pártok aránya. A politikai helyzet azonban annyiban változott a liberális pártra nézve, hogy megbukván a közös bizottság, a párt előtt állt a kötelesség, hogy unionális téren programjának megfelelően valamit csináljon. És változás állt be a pártokon belül. Kezdték mindkét párton belül akadni olyanok,

akik kétségeskedni kezdtek taktikájuk helyességében: voltak liberálisok, akik féltek, hogy az »ököl politikája« a végén sem fog eredményre vezetni, s akadtak conservatívek akik az utolsó közös revízió óta elvesztették hitüket, hogy Svédországgal békés tárgyalás útján valaha valamit el lehessen érni. Ezek a kétségek és ezek a kétségeskedők közelebb hozták egymáshoz a két pártot.

A kormány első lépésével saját programját akarta megvalósítani. Megtette az előkészületeket, megkezdte az előmunkálatokat a consulátusi közösség fölbontására s megbízta Sigurd Ibsent, hogy készítsen erre való előterjesztést.

Mielőtt azonban a kormány megtehetette volna a döntő lépést, a svéd külügyminiszter indítványt tett a norvég kormánynak, hogy kísértse meg a két kormány egyedül a consuli kérdést közös megegyezéssel oldani meg. A Biehr kormány (Steen időközben öregsége miatt nyugalomba vonult) az 1895-iki események hatása alatt, bár programjával nem egyezett meg a tárgyalás, elfogadta az ajánlatot s rövid előzetes tárgyalás után a két kormány megegyezett azokban az alapelvekben, amelyek szerint a kérdés megoldható lesz. Ez volt az úgynevezett »communiqué«, amely szerint a svéd kormány is beleegyezett a consulátusi közösség megszüntetésébe s a többi unionális kérdés eldöntését függőben hagyták.

E megegyezés végzetes hatással volt a liberális pártra. Azok, akik ragaszkodtak a svédekkel való tárgyaláshoz, kiváltak a pártból, azoktól, akik nem akartak tárgyalni Svédországgal, mert meg voltak győződve a tárgyalás eredménytelenségéről. A kormány tagjai is ingadoztak s mikor 1903. őszén beálltak a választások, a liberális párt szétbomolva ment a küzdelembe, egy része a conservatívekkel együtt küzdött s együtt alkottak egy új pártot, amelynek programja volt a megegyezés Svédországgal, azon az alapon, amelyet a »communiqué« kijelölt.

A választáson az új párt győzött, Blehr lemondott s az új párt vezére, Hagerup alakított kormányt.

Az új helyzet joggal volt reménységgel teljes. A kormány mögött többség volt a házban s a svédekkel való megegyezés alapja meg volt a »communiquében«, csupán a törvények megalkotása volt hátra. A Hagerup-kormány, a megegye-

zésnek megfelelően azonnal kidolgozta az önálló consulátusok felállításáról szóló törvényjavaslatát. Midőn azonban hosszú halogatás után a svéd kormány válaszolt a norvég előterjesztésre, egészen új alapokat jelölt meg, mint amilyenben a két kormány előbb megegyezett. Föltételeit még a régi conservatív vezér, Hagerup sem tartotta elfogadhatónak. Egy ideig tartott még a jegyzékváltás a két kormány között s miután a svéd kormány nem volt hajlandó a »communiquébeli« megegyezésre visszatérni, a tárgyalások megszűntek.

A tárgyalások megszakadásával kétségtelenné vált, hogy uniós, közös ügyekben a legminimálisabb kérdésekben sem bír az ország semmit kivívni, még akkor sem, ha kormánya mögött egy nagy parlamenti többség és a mögött az ország hatalmas többsége áll. Midőn Hagerup bejelentette a törvényhozásnak a tárgyalások megszakadását, így szólott: »A norvég nép csalódása a tárgyalások eredménytelensége felett annál nagyobb lesz, mert egy olyan kérdéstről volt szó, amelyet illetőleg az egész nemzet egységesen meg van győződve, hogy nem tartozik a közös ügyek közé s megoldását az egész nemzet követeli.« *)

A tárgyalások megszakadásával megszűnt Norvégiában minden pártkülönbség. Hagerup, aki a conservatív párt »tárgyaló« politikájának évek hosszú során legerősebb oszlopa volt, belátta politikájának bukását és lemondott. Helyét Michelsen foglalta el, aki mögött most már egységesen állt az egész törvényhozás és az egész nemzet.

A storting nemsokára egyhangú törvényjavaslatot fogadott el az önálló norvég consulátusok felállításáról. A törvényhozás határozatát május 29-én terjesztette a király elé a norvég kormány. A király az ügy közösségére hivatkozva megtagadta szentesítését s követelte, hogy határozatát az államtanácsosok megtagadják ezt s beadták a kormány lemondását. A király nem fogadta el. »Mivel világos előttem, hogy más kormányt nem tudok alakítani, a lemondást nem fogadom el,« írta sajátkezűleg jegyzőkönyvbe. Az államtanácsosok azonban ragaszkodtak hozzá s végül a következőket jegyezték meg: »Minthogy a

1) STORTH. FORH. 1904-1905. Tid. 1418.

szentesítés megtagadása nemcsak káros az országra, hanem egyúttal megtagadása az állam önállóságának is, hogy e határozatának részesei ne legyenek, megtagadják az ellenjegyzést. Az a norvég, aki ezt megcselekedne, abban a pillanatban elveszítené hazáját.«¹⁾

A közös uralkodó összeütközött a nemzettel, összeütközött annyira, hogy nem bírt kormányt alakítani, nem bírta teljesíteni alkotmányos kötelességét. Ennek constatálása van benne azokban a documentumokban, amelyeket itt röviden idézek.

A norvég kormány június 6-án a következő levelet küldte a királynak: »Felséged Stockholmban a következő határozatot hozta: »Mivel világos előttem, hogy más kormányt nem tudok alakítani, a ministerium lemondását nem fogadom el.« Norvégia alaptörvénye szerint, a király kötelessége, hogy alkotmányos kormányt adjon az országnak. Abban a pillanatban, amelyben a király politikája akadályát képezi egy felelős tanács megalkothatásának, a norvég királyság megszűnt. Felséged határozata folytán a király és a korona felelős tanácsosai között lévő alkotmányos viszony nem tartható fenn. Nincs olyan kormány és nincs olyan tagja egy kormánynak, aki alkotmányos államban kényszeríthető volna, hogy egy minister felelősségét viselve, maradjon, midőn egy nagy, országos ügyben nem követi felelősséggel járó tanácsát az uralkodó, aki az alkotmány szerint felelőtlen. Felséged kijelentette, hogy más kormányt nem tud alakítani. Felséged ezt oly világosan látja, hogy Norvégia királya e komoly napok alatt a stockholmi várban maradt, anélkül, hogy megkísérelte volna, hogy az országban is alkotmányos állapotokat teremtsen. Az a politika, amely Felségednek a consuli kérdéssel szemben elfoglalt állásfoglalásában nyilvánult meg, összeegyeztethetetlen a norvég alkotmány nyal. De amennyire más kormány nem alakítható, amely vállalná a felelősséget e politikáért, éppen olyan kevésbé maradhatunk mi és lehetünk annak részesei. Kötelességünk tehát, hogy azonnal távozzunk és erről jelentest tegyünk a törvényhozásnak.«

A törvényhozás elé június 7-én került a kormány jelen-

¹⁾ STORTH. FORH. 1904-1905. St. Doc. 66.

tése. Vita nélkül, egyhangúan kimondta a storting, hogy mivel a király nem bír kormányt alakítani s ennek következtében megszűnt hivatását teljesíteni, megszűnt s fölbomlott az államkapcsolat.

A király e határozat után még egy levelet intézett a storting elnökéhez, amelyben tiltakozott a törvényhozás »forradalmi lépése« ellen. Hosszan fejtegetve a ministeri felelősség és ellenjegyzés jogi természetét, végül a következőket írta: »A királynak mint két állam uralkodójának kötelessége, hogy határozatával döntő befolyást gyakoroljon olyan intézkedésekre, amelyek mindkét államot érdeklik. A király e kötelessége összeegyeztethetetlen azzal a nézettel, hogy az egyik államban a kormány megakadályozhatná a király olyan elhatározását, amelylyel meg akar gátolni egy a másik államra, vagy az unióra nézve káros intézkedést. Uralkodói kötelességem az államkapcsolat iránt parancsolja, hogy az unió alapjait még egy egyhangú norvég nemzeti akaratnyilvánulással szemlén is megvédelmazzem.¹⁾

A kimúló királyság e szavaiban benne van az elmúlt száz év politikájának gyökere. Az »egész norvég nemzet egyhangú akaratával szemben« védte a közös király az államkapcsolatot. Levelében csak közös ügyekről szól s azt írja, hogy csak akkor áll szembe a nemzet akaratával, ha az unióra vonatkozó ügyekről van szó. De Norvégia történetének e százada megmutatta, hogy az államkapcsolaton belül nemcsak a consuli kérdés válhatott közös üggyé, hanem a parlamenti kormányrendszer és az általános választói jog kérdése is: szóval közös üggyé lett minden cél és intézmény, amely a nemzeti akarat érvényesülésének föltétele volt.

Ez a különböző felfogás nem férhetett meg egymás mellett. Amint HAEGSTAD mondta volt, Norvégiának választania kellett az államkapcsolat és önrendelkezési joga között.

¹⁾ STORTH. FORH. 1904-1905. p. Tid.